

ГЕНЕЗА ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ ТА ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТИ

Проаналізовано історичний ракурс еволюції прав людини. Сформульовано, що права та свободи людини і громадянина є центральною ідеєю, яка формує нові демократичні стандарти в суспільстві. Вони є історично мінливою категорією, яка еволюціонує разом із суспільством і державою. Зроблено висновок про те, що кожному шаблеві історичного розвитку прав і свобод притаманна юридична концепція людини як суб'єкта права та відповідні уявлення про її права й обов'язки, свободи і несвободи.

Ключові слова: права, свободи, людина, громадянин, каталогізація, генеза.

Постановка проблеми. Уявлення та поняття про права людини розпочали формуватися з найдавніших часів розвитку суспільства. Вже в цей період визнавалася актуальність окресленого питання, його важливість для життєдіяльності і окремої людини, і держави загалом. І сьогодні, через багато століть, воно важливе для кожної країни світу. Про це свідчать античні часи, періоди Відродження та Просвітництва, буржуазних революцій, результати світових воєн, демократичні процеси побудови правової держави та визначальні події становлення громадянського суспільства [1, с. 38].

Права та свободи людини і громадянина є центральною ідеєю, що формує нові демократичні стандарти в суспільстві. Вони є історично мінливою категорією, яка еволюціонує разом із суспільством і державою. Підкреслимо, що права і свободи людини – це її природне, невід'ємне надбання.

У цьому контексті С. В. Бобровник слушно зазначає, що процес суспільної діяльності людини значною мірою залежить від обсягу прав і свобод, які визначають її соціальні можливості, характер життєдіяльності, систему зв'язків людей у суспільстві. Тому проблема прав людини завжди була предметом політичної боротьби за володіння цими правами, розширення їх сфери та визначення становища людини в суспільстві. Права та свободи людини – це складне, багатонасатне явище, пов'язане з генезою юридичних норм, які регламентують ці права та свободи. Становлення та розвиток прав і свобод людини має тривалу історію та супроводжується боротьбою доктрин і традицій, характерних для тієї чи іншої країни [2, с. 85; 3, с. 51].

Стан дослідження. Окремі аспекти прав людини досліджували такі вчені, як О. О. Бандура, Є. О. Гіда, О. М. Гончаренко, О. Б. Горова, М. В. Давидова, А. М. Колодій, О. О. Майданник, Н. М. Оніщенко, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, О. В. Скрипнюк, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко та ін.

Метою статті є узагальнення системи наукових знань про генезис прав людини.

Виклад основних положень. Права людини, їх генеза становлять одну з одвічних проблем існування та соціально-культурного розвитку людства [4, с. 141]. У багатьох наведених у наукових джерелах дефініціях прав і свобод людини фігурує поняття розвитку, що акумулює питання динаміки та прогнозування подальшого вдосконалення [5, с. 11]. Розвиток безпосередньо пов'язаний зі змінами в якійсь характеристикі чогось. На думку О. М. Гончаренко, коли йдеться про генезис прав людини, доречно говорити про зміну кількісних характеристик, тобто зміну обсягу прав. Права людини, як і будь-яке інше явище, характеризуються якісними та кількісними показниками. Якісні показники розкриваються насамперед змістом прав людини. Зміст прав людини можна визначити як умови та засоби, які є можливостями, необхідними для задоволення потреб її існування та розвитку. Кількісні показники прав людини можуть відобразитися поняттям обсягу права людини. Обсяг прав людини, як і будь-яка кількість, визначається за допомогою певних одиниць виміру (наприклад, кількість деяких можливих варіантів поведінки, кількість часу, кількість і розмір благ). Характер таких одиниць виміру зумовлюється змістом можливостей, відображених відповідними правами, а також особливостями носіїв (суб'єктів) прав і специфікою об'єктів цих прав (тобто тих чи інших благ). Унаслідок обмеження змісту прав людини неодмінно зростає їхній обсяг, але зміни в обсязі прав людини не завжди (не обов'язково) обумовлюють зміни в їх зміні [5, с. 17].

З огляду на це, розвиток прав і свобод людини та громадянина – це певний поступовий процес, у результаті якого відбувається зміна змісту та обсягу прав і свобод відповідно до рівня суспільного життя на певному етапі історичного розвитку держави. З поняттям «розвитку» безпосередньо пов'язане поняття «становлення»: філософська категорія, що відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого як поєднання взаємопов'язаних моментів розвитку – виникнення та зникнення. Процес виникнення, утворення чогось у сукупності характерних ознак і форм; формування когось, чогось у процесі розвитку [5, с. 18].

Становлення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні – це процес виникнення прав у певних формах, наповнених змістом та обсягом відповідно до рівня суспільного життя на конкретному етапі історичного розвитку України. На сучасному етапі генезису прав і свобод людини та громадянина в Україні становлення конституційних прав і свобод відбулося у формах, передбачених у розділі II Основного Закону. Зі зміною суспільних відносин в Україні, можливо, відбуватимуться подальший генезис і становлення прав і свобод у інших формах або наповнення змісту та обсягу останніх новими можливостями [5, с. 19].

Життя не стоїть на місці – ми живемо у швидкоплинному світі. Однією з функцій юридичної науки є прогностична, сутність якої полягає у виявленні відповідних тенденцій у розвитку певних правових явищ [6, с. 85]. Відповідно до позиції М. В. Давидової, права людини перебувають у постійному розвитку, відображають динаміку суспільних відносин і зростання правосвідомості громадян [7, с. 9]. У цьому контексті варто навести латинський юридичний вислів: «*humani iuris condicio semper in infinitum decurrit et nihil est in ea, quod stare perpetuo possit*» (правове становище людей постійно та нескінченно змінюється, і немає в ньому нічого незмінного) [8, с. 229].

Отож, що суб'єктивні юридичні права – динамічні, вони постійно виникають, змінюються та припиняються, їх загальну кількість охопити практично неможливо, адже мільйони суб'єктів можуть мати права (обов'язки), які ґрунтуються на одній нормі, а в кожного суб'єкта права – комплекс різних прав (політичних, економічних, культурних, екологічних тощо).

Попри це, спостерігаємо парадоксальну ситуацію: ніколи концепція прав і свобод людини та громадянина не мала такої значущості й авторитету і водночас не була предметом скепсису та критики, як у наш час. З одного боку, права та свободи людини вважаються добрим і справедливим «спільним ідеалом» для всіх, «нормативним мірилом», що претендує на універсальну і безумовну рецепцію в усьому світі, а з іншого – риторичною фігурою, за якою приховують не надто привабливий реальний стан справ, прикриттям подвійних стандартів і різних цинічних імпералізмів. Залежно від обставин «права людини» згадують – і вони мають значення, а коли потрібно, про них забувають – і тоді ми опиняємося віч-на-віч з реальним, постполітичним світом «суворої правди» цього мовчазного адміністрування речей. Світ нестримно та багатогранно змінюється, змінюється й людина [9, с. 7].

Теорія та практика прав людини має тривалу, складну і повчальну історію. Визначними віхами на її історичному шляху є, зокрема, Декларація прав людини і громадянина 1789 р., Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. та інші міжнародно-правові документи, присвячені правам людини.

Новітня концепція прав людини та громадянина, враховуючи всі її модифікації й особливості, зумовлені сучасним рівнем і характером світової цивілізації, спирається на багатий досвід людства у сфері правових форм організації суспільного життя людей, юридичних засобів регуляції їх поведінки, місця, ролі та значення в навколишньому світі.

Права людини – явище історичне тому, що їх розвиток завжди передбачав спадкоємність уявлень про право з погляду людини як учасника соціального життя. Загалом, ступінь і характер розвиненості прав людини визначається рівнем розвитку держави, права в певному суспільстві. Держава і право, з одного боку, та права людини і громадянина, з іншого, – це не різні за своєю сутністю, функціями та призначенням поняття, що функціонують незалежно одне від одного. Вони є принципово однопорядковими, взаємопов'язаними суспільними явищами [10, с. 96].

У більшості країн Європи запекла боротьба за права та свободи людини тривала до Першої світової війни, а на інших континентах – здійснюється й досі. Мета політичної діяльності всіх демократичних сил здійснюється в забезпеченні максимально можливого в певних історичних, соціально-економічних і духовних умовах здійснення прав і свобод кожної людини.

У політологічній і правовій літературі є різні підходи до визначення прав людини. Кожна правляча еліта, політична партія, соціальна група часто в поняття прав людини вкладає зміст, який відображає насамперед її цілі та інтереси [11, с. 7]. Під гаслом боротьби за права та свободи в історії розвитку людства відбувалося багато великого і високого. Але, на жаль, цими цінностями часто спекулювали та продовжують це робити сучасні політичні авантюристи, агресори, диктатори та ісламські екстремісти. Під лозунгом боротьби за права та свободи вони втягують народи в безглузді та жорстокі війни. Усе це свідчить, що права людини мають конкретно-історичну, політичну, соціальну та культурну обумовленість. Однак правам людини властиве й таке, що дозволяє виокремити їх як первинну субстанціональну умову існування та розвитку людства [11, с. 8].

Причому концепт прав людини сформувався мислителями Відродження та Реформації завдяки до свого унормування в перших конституціях і конституційних актах. Ідея невідчужуваності прав людини, якими вона наділена від народження, поряд з міркуваннями про рівність людей, стали тим внеском прибічників ідей та ідеалів природного права, котрими вони збагатили гасла буржуазно-демократичних революцій і війн за незалежність у Європі та Північній Америці. Детальний аналіз ідеї невідчужуваності прав людини надає О. В. Пушкіна, яка абсолютно справедливо наголошує, що поза науково-теоретичним аналізом цієї ідеї будь-яка реконструкція системи прав людини буде неповною та незавершеною. Водночас цікавою є теза вченого про необхідність уточнення змісту таких понять, як «невідчужувані» та «невід'ємні» права людини. Йдеться про те, що поняттям невідчужуваності описується сфера стосунків між державою та людиною, коли на державу покладаються певні обмеження щодо її дій у приватній сфері. На відміну від цього, продовжує О. В. Пушкіна, термін «невід'ємність» відсилає до природи прав людини, адже право є невід'ємним не тому, що його не може забрати держава, а тому, що воно вкорінене в самій людській природі [12, с. 35].

Зважаючи на значущість поняття прав людини та його роль у розвитку конституційного права, зовсім не дивно, що першими у світі конституційними за своєю сутністю та змістом актами стали декларації прав людини, які донині зберігають свою чинність у Франції, США та інших державах (американський Білль про права 1789 р., французька Декларація прав і свобод людини та громадянина 1789 р. та ін.). Саме ці декларації були покладені в основу перших загальновідомих конституцій і конституційних актів, а Загальна декларація прав людини 1948 р. визнана сьогодні майже всіма державами світу.

Права людини мають тривалу історію виникнення [13, с. 138–146], суперечливе минуле та сьогодення. Водночас, на думку С. О. Гіди, можна виокремити шість ключових етапів їх розвитку: ідеї стародавніх греків і римських юристів – античні ідеї свободи та рівності вільних людей (громадян). Устами Протагора було проголошено: «Людина є мірою всіх речей – існування існуючих і неіснування неіснуючих» [14, с. 7]. При цьому раби прав не мали, хоча грецькі та римські стоїки (послідовники напряму філософської думки, засновником якого був давньогрецький філософ Зенон) стверджували, що не можна виправдати рабство, оскільки воно суперечить світовому співгромадянству людей. У Середньовіччі – права людини набувають релігійного спрямування, свобода та

рівність людей походить від Бога. Усі люди мають прагнути самозбереження і продовження роду, шукати істину та істинного Бога, поважати гідність кожної людини. Продовжує розвиватися ідея загальної рівності людей [15, с. 72]. За Просвітництва (XVIII ст.) відбувся перехід від теологічного підходу розуміння держави та права до держави, що служить людині та захищає її права. Виникнення держави пов'язується з укладанням договору між індивідуумами щодо гарантування їхніх політичних та особистих прав (права на життя, свободу, гідність, мирних зборів тощо). Індивідуум розцінював ці права як «привілеї» з боку держави; XIX та перша половина XX ст. характеризуються виникненням прав вимог до держави, остання була зобов'язана вдаватися до певних дій, щоб забезпечити права людини. Отже, поки що громадянин (підданий) мав право бути вільним від дискримінації, право-вимога зобов'язувала державу її знищити; друга половина XX ст. характеризується послідовним розширенням переліку прав і свобод людини та громадянина, що було зумовлене наміром запобігти масовому зловживанню правами людини, які виникали у Третьому Рейху. Було визнано, що права людини необхідно закріпити не тільки на індивідуальному рівні, а й на колективному, що дозволить вирішувати глобальні проблеми – захист миру, навколишнього середовища, права на розвиток і самовизначення народу чи нації тощо. Заснування Ради Європи та розроблення Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод стали наслідком прийняття Загальної декларації прав людини ООН; з 90-х років XX ст. і досі спостерігається подальше розширення обсягу прав людини. Сьогодні в науковій літературі триває дискусія щодо необхідності закріплення нових прав і свобод людини та громадянина: на зміну статі, клонування, одностатевий шлюб, штучне запліднення, трансплантацію органів, евтаназію тощо. Членство в ЄС стане можливим лише за умов розвиненості державності та визнанні основних прав і свобод людини та громадянина [15, с. 73–74].

Права людини зазнали тривалого історичного шляху: від часу міфологічного та наївного їх усвідомлення – до теоретико-наукового обґрунтування. За сутністю права людини, як вважають дослідники філософсько-правових проблем, окреслюють простір, що забезпечує кожній людині умови її самореалізації, тобто простір її особистісної автономії [16, с. 164].

Основний принцип обґрунтування прав людини з антропологічних позицій виражається в такому твердженні: «людина як людина повинна мати право». Цим правом вона повинна володіти для того,

щоб не загрузнути в трясовині повсякденності. Причому вона повинна мати його як людина – не як «богоподібна істота», «надлюдина», а саме як людина, а отже, істота недосконала, «приземлена», яка посідає середнє місце між «досконалістю добра» і «низькістю зла», між святим і звіром. Це право не забезпечує їй гарантований рух до нового, а лише не дозволяє опуститися нижче визначеної межі, за якою завершується людське. Права та свободи людини мають антропологічну основу у внутрішній мірі прагнення людини до ризику і новацій, що полягає в прагненні зберегти себе, свою екзистенцію. У моральному розумінні це прагнення зберегти себе виявляється вищим, ніж досягти успіхів в освоєнні нових життєвих вершин [16, с. 165].

«Каталогізація» прав людини теж має свою історію. За останні два століття людство пройшло шлях від єдиного права людини на життя (проголошене Т. Гоббсом) до широкого спектра прав і свобод у економічній, політичній і культурній сферах. Сьогодні існує декілька підходів до визначення поняття прав людини, до яких належать: «природні права», «соціальні права», «культурні права», «основні права», «громадянські права», «конституційні права» (сукупність усіх вказаних прав правова наука іменує «суб'єктивними»). Традиційно в юридичній літературі виокремлюється три (чотири) покоління прав людини. Сьогодні найважливішим призначенням прав людини можна вважати забезпечення соціальних можливостей, які законодавчо закріплені, для всебічної реалізації індивіда залежно від соціокультурного розвитку суспільства [16, с. 166–167].

За часом виникнення розрізняють права першого, другого та третього покоління. До прав першого покоління належать громадянські та політичні. Правами другого покоління виступають соціально-економічні та культурні. Крім того, вчені доводять існування групи прав «третього покоління», прав «солідарності» – на мир, чисте навколишнє середовище, рівне користування спільною спадщиною людства тощо.

Виокремлення трьох поколінь прав людини значною мірою є умовним, але воно наочно демонструє послідовну еволюцію в розвитку цього інституту, історичний зв'язок епох, загальний поступ у цій сфері [17, с. 189].

Конституційні права та свободи сформувались історично – з року в рік їх юридичний каталог незмінно розширювався. Перші конституційно закріплені права та свободи людини і громадянина, як правило, визначали громадянські, політичні та економічні права. Конституції того часу обмежували втручання держави у сферу природних прав людини, а

також гарантували певну економічну свободу людей, що з часом сприяло зародженню їх політичних прав як продукту залучення громадян до публічної діяльності. Після Другої світової війни в основних законах розпочали закріплюватися соціальні та культурні права, а в новітніх конституціях, до яких належить і Конституція України 1996 р., поряд із розширенням системи громадянських, політичних, економічних, культурних (духовних) прав і свобод, закріплюються нові види прав і свобод – інформаційні та екологічні. Утверджується думка про належність кожній людині права на мир, тобто права жити у світі без воєн. Окрім того, в умовах глобалізації закріпленню новітніх прав людини в національних конституціях передусе їх міжнародно-правове визнання.

Історизм генези прав людини дає підстави розрізняти вченим кілька «хвиль», або «поколінь», розвитку та вдосконалення прав людини, але ХХІ ст. ознаменувалося не стільки появою новітніх прав людини, скільки прагненням реального змістового наповнення вже закріплених у конституціях і конституційних актах прав і свобод людини. У цьому сенсі слухними є заклики політиків, державних діячів, науковців і експертів щодо переосмислення закріплених нині в Конституції України прав і свобод людини та їх узгодження із сучасними політико-правовими реаліями [18, с. 214].

Права та свободи людини є категорією, яка постійно розвивається, змінюється її зміст, юридичне наповнення та формулювання. Як відомо, права людини за часом їх появи прийнято поділяти на три покоління. Це дає змогу уявити процес становлення прав людини як три своєрідні хвилі, які стосувалися всього людства, змусивши фактично всі режими світу в той чи інший спосіб зафіксувати положення про права людини в національному законодавстві. Крім того, одним із фундаментальних положень, що були висунуті у другій половині ХХ ст., є те, що зміна обсягу прав і свобод можлива тільки в бік збільшення, розгалуження. Отож, людство пройшло тривалий і складний шлях від визнання ідеї належності особі прав через концепцію притаманності прав від народження кожній людині, а не тільки представникам панівних верств, до юридичної парадигми невідчужуваності прав. Однак процес розвитку прав і свобод на цьому не припинився [19, с. 77].

Права людини – це найбільш помітна державно-правова об'єктивізація конкретно-історичних ступенів свободи. Кожна людина природно має невід'ємне право на визначення обсягу відповідних (матеріальних чи духовних) благ, що не суперечать інтересам інших людей. Суспільство та держава повинні сприяти їх забезпеченню. Становлен-

ня та розвиток інституту прав людини дає змогу розкрити тип цивілізації, її етапи, оскільки взаємовідносини людини і держави – важлива ознака, що характеризує природу тієї чи іншої цивілізації та державу як правову або неправову.

Каталог сучасних прав людини в міжнародно-правових документах є результатом накопичення споконвічно сформованих еталонів і стандартів, які стали нормами для демократичних держав. Тисячоліттями тривав пошук способів взаємовідносин індивіда і влади. У процесі розвитку людства шляхом свободи дедалі чіткіше виявлялося прагнення до обмеження влади держави, до захисту людини від свавілля державних органів, посадових осіб, прагнення дати особі більш широке поле для самовизначення. Як зазначав Г.В.Ф. Гегель, всесвітня історія – це прогрес в усвідомленні свободи, прогрес як у розумінні пізнання об'єктивної істини, так і в зовнішній об'єктивізації досягнутих ступенів пізнання свободи в державно-правових формах [19, с. 142].

Філософське осмислення проблем прав і свобод людини (з ліберально-гуманістичних позицій) пов'язане з іменем І. Канта, який зауважував, що наука, яка дійсно потрібна людині, належно демонструє людині її місце у світі – і котра навчає тому, ким треба бути, щоб бути людиною. Вчений послідовно обстоював ідею свободи індивіда та рішуче критикував дуалістичність політики в її ставленні до моралі та права. Згідно з твердженням І. Канта, політика повинна бути підпорядкована моралі та праву, категоричним імперативам розуму щодо прав і свобод особистості. Він підкреслював, що справжня політика не може вчиняти дії, не присягнувши перед цим моралі. Право людини повинно вважатися священним, хоч би яких зусиль це вимагало від державної влади.

Класична філософсько-правова думка пов'язує ідею правової держави насамперед з ідеєю свободи, автономії особистості. Вона очевидна з можливості встановлення таких відносин між людиною та державою, коли: по-перше, творцем права вважається особистість, а не держава; по-друге, змінюється уявлення про співвідношення між державою і законом, від звичної формули «закон є інструментом державної влади» здійснюється перехід до принципу «державна є інструментом закону»; по-третє, визнається, що держава стає правовою через те, що не заперечує та не порушує права людини, а забезпечує й захищає їх. Саме Конституція України та чинне законодавство закріплюють за державою в особі компетентних державних органів функцію забезпечення прав і свобод громадян України, що гарантує кожному громадянину право звертатися за захистом своїх порушених прав [15, с. 175].

Висновки. Кожному шаблю історичного розвитку прав і свобод притаманна юридична концепція людини як суб'єкта права й відповідні уявлення про її права та обов'язки, свободи і несвободи. Людина є критерієм соціального прогресу, мірою історичних досягнень суспільства та держави. Роль права вбачається в забезпеченні самовизначення особи, її розвитку й соціалізації, зв'язку з іншими людьми, суспільством загалом. За цих умов право виступає як об'єктивно можливий масштаб соціальної свободи, справедливості та рівності, що стримує її творчу активність, самоусвідомлення людини, гарантує суспільне визнання того, що кожний індивід народжується вільним і рівним іншому, а верховенство права розглядається як соціальний феномен, котрий зумовлює невід'ємні права людини та громадянина на свободу, рівність, справедливість, щастя, повагу і недоторканність [20, с. 198].

Юридична наука виокремлює два головні напрями осмислення сутності прав і свобод людини та громадянина: природно-правовий і позитивістський. Відомо, що основою природно-правового напрямку стала концепція, заснована на теорії природного (природженого) права, за якою людина розглядається як така, що наділена невід'ємними природними правами, дарованими їй від народження (до таких належать право на особисту свободу, власність, свободу поглядів, думки, слова та ін.). Держава повинна визнавати подібні права, забезпечувати умови для їх реалізації, охороняти від будь-яких протиправних посягань. Позитивістський напрям дослідження сутності прав і свобод характеризується тим, що правами людини вважаються лише ті, котрі встановлюються та надаються їй державою, яка їх «дарує».

Сучасна доктрина прав і свобод людини та громадянина не розглядає названі концепції як антиподи. Це є закономірним явищем, адже належність людині прав від народження зумовлює їх законодавче закріплення, механізм забезпечення та охорони державою. Права і свободи, не закріплені в позитивному праві (конституційних та інших законодавчих актах), ускладнюють здійснення державою функцій їх охорони та захисту [21, с. 20].

Отже, можна констатувати, що кожному шаблю історичного розвитку прав і свобод притаманна юридична концепція людини як суб'єкта права і відповідні уявлення про її права й обов'язки, свободи і несвободи.

1. Горова О. Б. Громадянські права в системі конституційних прав і свобод людини та громадянина / О. Б. Горова // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 2. – С. 38 – 42.

2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук, А. П. Засць, В. С. Журавський та ін.; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
3. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: монографія / О. В. Зайчук, В. С. Журавський, Н. М. Оніщенко та ін.; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук. – К.: Юридична думка, 2007. – 424 с.
4. Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посібник / О. О. Майданник. – К.: Алерта, 2011. – 380 с.
5. Гончаренко О. М. Права людини в Україні: навч. посібник / О. М. Гончаренко. – К.: Знання, 2008. – 207 с.
6. Шумак І. Духовні права і свободи людини – права людини нового покоління / І. Шумак // Право України. – 2005. – № 2. – С. 84–88.
7. Давидова М. В. Права людини та громадянина в сучасних демократіях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / М. В. Давидова. – Миколаїв, 2004. – 16 с.
8. Хоміцька З. М. Словник латинських юридичних висловів / З. М. Хоміцька. – 3-тє вид. – Х.: Право, 2008. – 272 с.
9. Філософія прав людини / за ред. Ш. Госепата та Г. Ломана; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 320 с. – (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 13).
10. Колодій А. М. Принципи права України / А. М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
11. Белякович Н. Н. Права человека и политика: философско-правовые основы / Н. Н. Белякович. – Мн.: Амалфея, 2009. – 412 с.
12. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення: монографія / О. В. Пушкіна. – К.: Логос, 2006. – 416 с.
13. Гіда Є. О. Сучасне поняття та класифікація прав людини / Є. О. Гіда // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 2. – С. 138–146.
14. Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання: аксіологічно-гносеологічний підхід: монографія / О. О. Бандура. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 272 с.
15. Гіда Є. О. Деонтологічні засади забезпечення прав і свобод людини та громадянина працівниками міліції у сфері правопорядку: монографія / Є. О. Гіда. – К.: ФОРМ. С. Ліпкан, 2011. – 416 с.
16. Антропологія права: навч. посіб. / В. І. Кушерець, В. М. Кравець, С. О. Мосьондз та ін.; за ред. В. І. Кушереця. – К.: Знання України, 2011. – 223 с.
17. Матузов Н. И. Теория государства и права: учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – 3-е изд. – М.: Дело, 2009. – 528 с.
18. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х.: Право, 2009. – 468 с.

19. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін: навч. посіб. / О. В. Філонов, В. М. Суботін, В. В. Пашутін, І. Я. Тодоров. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2008. – 215 с.

20. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка; ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. / Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2008. – 344 с.

21. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні: монографія / Ю. С. Шемшученко, Н. І. Карпачова, Т. А. Костецька та ін.; за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2008. – 252 с.

Мацкевич Н. М. Генезис прав человека: правовой и философский аспекты

В статье проанализирован исторический ракурс эволюции прав человека. Сформулировано, что права и свободы человека и гражданина являются центральной идеей, формирующей новые демократические стандарты в обществе. Они являются исторически переменчивой категорией, которая эволюционирует вместе с обществом и государством. Сделан вывод о том, что каждой ступени исторического развития прав и свобод присущи юридическая концепция человека как субъекта права и соответствующие представления о ее правах и обязанностях, свободах и несвободах.

Ключевые слова: права, свободы, человек, гражданин, каталогизация, генезис.

Matskevich N. M. Genesis of human rights: legal and philosophical aspects

The historical foreshortening of evolution of human rights is analysed in the article. Labours of scientists-legists and philosophy are analysed. It is stated that rights and freedoms of man and citizen are a central idea that forms new democratic standards in society. They are historically changeable category that evolves together with society and the state. It is concluded that every stage of historical development of rights and freedoms is characterized by legal conception of man as a legal subject and corresponding ideas about her rights and duties, freedoms and not freedoms.

It is grounded that equitable legal rights – dynamic, they arise up constantly, change and cease, them overcoming a common amount is practically impossible, in fact millions of subjects can have rights (duties) that swim out from one norm, and in every legal subject – complex of different rights (political, economic, cultural, ecological and others like that). A theory and practice of human rights have long, difficult and instructive history. Prominent landmarks on her historical way are, in particular «Declaration of human and citizen rights in 1789», «General declaration of human rights in 1948, International pact about economic, social and

cultural rights in 1966», «International pact about civil and political rights in 1966 and other internationally legal documents sanctified to the human rights».

It is established that the newest conception of human and citizen rights, taking into account all her modifications and features predefined by a modern level and character of world civilization, leans against rich experience of humanity foremost in the field of the legal forms of organization of public life of people, legal facilities of adjusting of their behavior, place, role and value in the surrounding world.

It becomes firmly established by the autho, that in most countries of Europe a bitter fight for rights and freedoms of man lasted to First world war, and on other continents – conducted and until now. The aim of political activity of all democratic forces consists in providing of maximally possible in certain historical, socio-economic and spiritual terms realization of rights and freedoms of everybody.

Key words: rights, freedoms, man, citizen, cataloguing, genesis.

Стаття надійшла 28 жовтня 2014 року

УДК 340.132.6

Л. В. Мелех

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОДНОГО З ВИДІВ ГАРАНТІЙ ЗАКОННОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто юридичну відповідальність як один із видів гарантії законності від найдавніших часів до XX ст. Акцентовано на тому, як і на яких умовах держави в різні історичні епохи встановлювали юридичну відповідальність для своїх громадян. Досліджено процес еволюції державного права і кримінального законодавства у контексті формування законності в європейських суспільствах від античності до другої половини XX ст. Взаємна юридична відповідальність держави та її громадян є надійною запорукою демократичності й законності в розвитку суспільства.

Ключові слова: юридична відповідальність, закон, право, законність, порушення прав і свобод людини, кримінальне законодавство.

Постановка проблеми. Необхідно глибше і повніше дослідити поняття юридичної відповідальності. Вказати місце і роль цього поняття в історичній перспективі розвитку правових норм держав Європи на різних етапах їхнього розвитку. Довести, що категорія юридичної відповідальності є критерієм оцінки права і методологічною основою подальшого його вдосконалення, адже саме на засадах законності оцінюють